

● onze-lieve-vrouw van stoepe ertvelde

erfgoedprokels ●

● onze-lieve-vrouw van stoepe ertvelde

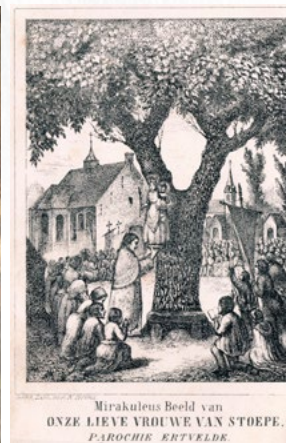
De Stoepe, schilderij van Sander Wijnants, na WO II © Marc Willems

In Ertvelde (Evergem), op de grens met Assenede in het gehucht Stoepe, wordt Onze-Lieve-Vrouw vereerd als Moeder van Barmhartigheid en Moeder voor de Goede Dood. In de volksmond is zij bekend als Onze-Lieve-Vrouw van Stoepe.

Waar legende en geschiedenis elkaar raken, is Stoepe ontstaan

Het is in het begin van het bestaan van de Mariadevotie te Stoepe dat het zogenaamde eerste mirakel van de boodschapper uit Assenede dient gesitueerd te worden. Een jongeman die stom was geboren en als dienstbode brieven naar Gent droeg, passeerde heel vaak voorbij het beeld van O.L.Vrouw van Stoepe. Telkens bad hij voor genezing en op een dag kreeg hij zijn spraak terug. Een schilderij dat dit mirakel verbeeldt, hing vroeger in de kapel en werd geschonken door de ouders van de jongeman. Het schilderij werd echter vernietigd tijdens de Beeldenstorm van 1577. Tijdens het jubeljaar 1860 waar het 300-jarig bestaan van de koorkapel werd gevierd, werd een nieuw schilderij stoetsgewijs naar de kapel gebracht, waar het vandaag nog steeds te bewonderen is.

‘Stoepe’ zou etymologisch een trap of trede betekenen. Volgens pater Theo Ingels, de jezuïet die in 1858 een boekje schreef over de geschiedenis van de Stoepekapel, zou de ‘stoepe’ verwijzen naar een bankje of trede dat zich bevond vóór het Mariabeeld opgehangen in een boom. Vandaar zou de naam overgegaan zijn op de wijk.

Litho uit 'Geschiedenis van O.L.V. van Stoepe' 1911

Verder lezen we in de ‘Geschiedenis van Stoepe’ van pastoor Van Buynder (1957):

“De stijgende toeloop der bedevaarders naar die zo eenzame plaats noopte de toenmalige pastoor van Ertvelde het beeld in de kerk ter verering uit te stellen en te beschutten tegen regen en storm. Doch tot driemaal toe vond men het verplaatste beeld op zijn stoep in de eiketronk terug, zodat de geestelijkheid gedwongen was de wil van O.L.Vrouw te erkennen. De Ertveldenaren en bedevaarders brachten hout, steen, arduin en schaliën bijeen, en onder de offervolle leiding van een metser bouwden zij ter plaatse de eerste kapel waarin ze het wonderbeeld de ereplaats gaven.”

Eerste vermelding

Deze bewering kan ook via archiefvondsten onderbouwd worden. De oudste vermelding van de Mariaverering te Stoepe gaat terug tot 1422, waar in een akte een geschil beslecht wordt tussen de Abdij van Oosteeklo en een inwoner van Assenede. De ligging van enkele percelen wordt in deze akte nauwkeurig omschreven: de bewuste partij land paalde ten oosten aan een straat die liep van *“onser vrouwe ter stoepe ter triest waert”*. Of er dan al een kapel stond is nog onzeker. Ook in een later document uit 1457 wordt *“toter capellen ter stoupen”* vermeld.

Evolutie van de kapel doorheen de eeuwen

In 1577, toen de hele regio fel geteisterd werd door een tweede golf van de Beeldenstorm, werd de kapel vernield. Ook de kerken van Ertvelde en Kluisen werden toen geteisterd.

Een eerste document dat over de kapel zelf gaat, kwam er op initiatief van pastoor Cardon van Assenede. Van de toenmalige oudste bewoners van het Kapelhof liet hij een getuigenis *“naer waarheid”* afnemen. Het document dateert van *“den 16e Decembre 1611”*, in een periode van volle heropbouw van de kapel.

Uit deze getuigenissen kunnen we de bouwkundige situatie van de 16de-eeuwse kapel min of meer reconstrueren. Het blijkt dat de kapel niet in één keer is gebouwd, maar in verschillende bouwfases naargelang er geld beschikbaar was. Aanvankelijk moet er alleen een *“choorken”* opgetrokken zijn, waarin het miraculeuze beeld van O.L.Vrouw werd geplaatst. Later werd er aan dit koor(tje) een *“voorbeuxken”* gebouwd. Uit de achtervoegsels ‘-ken’ mogen we besluiten dat de bouwsels maar geringe afmetingen hadden. De dakbedekking bestond uit *“tichelen”*, met daarbovenop een *“torreken”*, waarin een *“schelle”* (bel) hing. Was dit de kapel die er al in 1457 stond of is er later in 1560 nog een bouwphase geweest waarin het koortje en de kleine beuk hadden plaatsgemaakt voor een grotere kapel in één geheel opgetrokken? Het jubelfees van 1860 dat een viering was van het 300-jarig bestaan van de koorkapel doet dit vermoeden.

Pas 36 jaar na de vernieling door de beeldenstormers werd op 23 september 1613 de heropgebouwde kapel ingewijd. De streek rond Ertvelde was in die periode heel onveilig en nagenoeg volledig ontvolkt. Pas in 1608 was er opnieuw een pastoor in Ertvelde die zich kon bezighouden met de heropbouw.

Na drie voorspoedige decennia breken bange dagen aan voor Stoepe en zijn bedevaarders. Door de voortdurende landingen der Staatse legers en de ermee gepaard gaande troepenbewegingen, waarbij de troepen onder leiding van Frederik Hendrik van Oranje het versterkte stadje Sas van Gent trachtten te veroveren op de Spanjaarden, wordt de kapel in 1644 door Staatse troepen zwaar beschadigd. Vijf jaar nadien, in 1649, vernemen wij dat de kapel gerestaureerd is en in 1650 gaat onder impuls van de Gentse bisschop Antoon Triest voor het eerst de noveen van ‘de Stoepedagen’ door, een traditie die tot op heden standhoudt. Met ingang van deze noveen breekt een gouden eeuw aan voor Stoepe.

In een boekje over de geschiedenis van Stoepe uit 1911 lezen we: *“Naderhand in 1670, nadat wederom de toeloop der pelgrims ongemeen groot was geworden, werd (...) in 1673 de kapel vergroot.”* Deze bouwwerken onder het pastoraat van Jakobus de Sy duurden 4 jaar, zodat de deken in 1677 over een *“nieuw gebouw”* spreekt. Het schip van de huidige kapel dateert dus van 1677!

Stoepedagen in 1936

De drukte op de kleine markt rond de kapel.

Reconstructiefoto van hoe de kapel er in 1677 moet uitgezien hebben

● onze-lieve-vrouw van stoepe ertvelde

Het witstenen ornament met beeld dat zich nu in de koormuur aan de oostkant bevindt, was in de kapel van 1677 wellicht boven de poort ingemetseld. De grootte en vorm van het dichtgemetselde gat doen dit althans vermoeden. Een eeuw lang bleef het kapelgebouw onveranderd tot in 1774 pastoor Jean-Baptist de Smet, vlak voor de Franse Revolutie, het heft in handen neemt en voor een indrukwekkende uitbreiding van de kapel zorgt door twee zijkapellen en een nieuw koor toe te voegen. Pas een halve eeuw later, tussen 1840 en 1900, worden de zuid- en noords-acristie in twee of drie fasen gebouwd en ziet het kapelgebouw eruit zoals we het vandaag de dag kennen.

De ommegang

De ommegang rond de kapel heeft ook een geschiedenis van ruim vier eeuwen. Het was de residerende pater Guido Chevallier die vanaf 1618 de kluis bewoonde en die de 15 mysteries van O.L.Vrouw liet schilderen. Bij plechtige gelegenheden werden ze buiten op staken gehangen. Het is dan ook in deze 17de eeuw dat er een gunstige tijd aanbreekt en de devotie krachtig wortel schiet. Stoepe genoot toen de faam van een belangrijk bedevaartsoord. In 1663 plaatste men nieuwe eiken staken van 2 m hoog om de mysteriën – geschilderd op vijfhoekige houten kapelletjes – op te hangen, terwijl zangers en speellieden aan de ommegang nieuwe praal en luister bezorgden.

Processie in 1937

Een halve eeuw later, in 1731, werden de staken vervangen door 15 stenen kapelletjes geschonken door J.B. Van Kerckvoorde, een welstellend landbouwer uit Bijsterveld (Oosteeklo), als dank voor de genezing van een oogziekte. Dit staat ook te lezen op de steen ingemetseld in het eerste kapelletje. Maar in 1797, na de inval van de Franse revolutionairen, moesten de 15 kapelletjes worden afgebroken. De nazaten van Van Kerckvoorde lieten de kapelletjes na de Franse overheersing opnieuw optrekken.

Elf van die oude taferelen werden enkele jaren geleden (her)ontdekt. De zes best bewaarde staan nu tentoon in de kapel achteraan, links van de trap naar het doksaal. De geschilderde mysteriën zijn rond 1860 vervangen door taferelen in terracotta of gips.

Na Wereldoorlog I ordonneerde kanunnik Claeys aan alle pastoors om hem verslag te doen van de oorlogsjaren in hun parochie. De toenmalige pastoor Emiel De Vos vertelt het verhaal achter de ingemetselde obus in het 6de kapelletje. We lezen over de liefde voor O.L.Vrouw en dat “... haar heiligdom van Stoepe als miraculeus bevrijd gebleven is te midden van de beschieting. Bijna al de huizen zijn te Stoepe beschadigd of vernietigd. De kapel heeft weinig geleden. Eén der vijftien kapellekes van den Rozenkrans, het zesde voorstellende de droefheid van Christus in 't hof van olijven is omvergeschoten en het beeld van potaarde gemaakt, in stukken geslagen. Het kapelleken is heropgebouwd, de stukken van de beeltenis zijn aaneen geplaasterd en zo is het beeld op zijnen plaats gesteld. Boven 't vensterke is ingemetst een kleine obus die aan de verwoesting geholpen heeft en dit ter eeuwige gedachtenis.”

In 1952 waren de 15 ommegangskapelletjes dringend aan grondig herstel toe. Deze herstelwerken werden uitgevoerd door de gebroeders Robert en Antoine De Jaegher uit Ertvelde-Rieme. Zij beweerden achteraf hun naam te hebben achtergelaten in de ingemetselde obus in het 6de kapelletje. Op 18 mei 1952 werd de ommegang opnieuw ingewijd. Recenter, vlak voor de Stoepepedagen in 2021, werd een kapelletje vernield door zwaar verkeer. Door de goede zorgen van metsers Patrick Boone en Eddy Longeville werd het opnieuw opgetrokken.

● onze-lieve-vrouw van stoepe ertvelde

Offers in het bedevaartsoord te Stoepe

Omstreeks 1540 werden offergaven zoals het eerste graan, was, vlas, garen, eieren, “*cappoenen, kiekens, hoenders*” en zelfs varkens geofferd, naast penningen in de offerblokken. Dit alles werd door de kerkmeesters opgehaald en 's zondags na de hoogmis openbaar verkocht op het kerkplein aan de kerk van Ertvelde. Of ze dienden als ‘inkomsten voor de geestelijkheid’, want hiervan moest de dienstdoende pastoor of pater deels in zijn onderhoud voorzien.

De ‘Stoepetaart’

Het ritueel gebruik ‘de offerande van de gewijde koek’ was in vele Vlaamse dorpen gekend om gevreesde ziekten af te wenden. Veelal werden deze koeken in tweevoud aangekocht en gezegend: één bleef in de kapel en de andere gewijde koek werd mee naar huis genomen voor de zieke aldaar. Misschien liggen de gezondheidsaspecten van de appelflap aan de oorsprong van de Stoepetaart? Of is de traditie van de Stoepetaarten ontstaan uit een louter mercantiele bezigheid?

Zoenoffer of strafbedevaart naar Stoepe

In de middeleeuwen kwam Stoepe als belangrijk bedevaartsoord in aanmerking voor de ‘zoen- of strafbedevaart’. Dergelijke bedevaart kon in de middeleeuwen als straf bij misdrijf of overtreding worden uitgesproken door verschillende rechtbanken. In de 14de en 15de eeuw stonden Compostella en Rome aan de top van deze strafbedevaarten, maar ook bedevaartplaatsen uit de Zuidelijke Nederlanden stonden op de ‘tarieflijsten’ van de strafbedevaarten, en dus ook Stoepe. Zo moest Jacobus Lammens wegens overspel bij vonnis van 6 april 1666 in de Stoepekapel een kaars opsteken van 2 pond en er een mis horen. Binnen de 14 dagen diende een bewijs binnengebracht bij de plaatselijke pastoor.

Ex voto's in en om Stoepekapel

Vóór 1857 waren in de kapel nog *krukken en (breuk)banden* te zien. Ze werden daar achtergelaten als bewijs van genezing. Dergelijk votiefgeschenk was al gekend in de 16de eeuw. In de sacristie wordt nog een paar krukken bewaard. In de volksdevotie is de *kaars* het meest geliefde ex voto. Het kaarsoffer verwijst naar het licht en naar solidariteit. Opdat de muren van de kapel niet meer zouden zwart blakeren, werd in 1960 een apart kaarsenkapelletje gebouwd op veilige afstand van de eigenlijke kapel.

Ook niet ongewoon te Stoepe zullen in vroegere eeuwen *wassen ledematen* zijn geweest als ex voto aan de kapelmuur, door handelaars ambachtelijk in gietvormen gegoten. Maar sinds het Tweede Vaticaans Concilie kwam er een bewuste versobering in de uiterlijke tekenen van volksdevotie. Van deze wassen ledematen zijn er enkele bewaard gebleven.

In de kapel vinden we in de rechterzijbeuk en in het koor kaders met *zilveren ex voto's*. Ze dateren uit de 19de eeuw. De meest in het oog springende vorm bij de zilveren ex voto is het hart, symbool van de liefde tot Jezus of Maria. Sommige stukken kunnen geopend worden en blijken geregeld dragers te zijn van handgeschreven teksten waaruit toewijding blijkt, maar door de geslotenheid van de doos werd tegelijk privacy verondersteld.

In Stoepe zijn vanaf Wereldoorlog I platen terug te vinden uit marmer en van faience. Op deze gedateerde *plaatjes* staan veelal dankteksten vermeld voor bekomen gunsten van O.L.Vrouw, in het Nederlands en het Frans. De plaatjes hangen in beide zijkapellen.

In de 17de en 18de eeuw werden geregeld ook *votiefschilderijen* geschonken als blijk van dank voor een verkregen gunst. In de kapel zijn er nog zes aanwezig, die één voor één worden gerestaureerd. Eéntje is al gerestaureerd en bevindt zich links van de biechtstoel.

De kluis van Stoepe

Van in de 17de eeuw wordt de kapel van Stoepe bediend. Op 8 maart 1617 verleende bisschop Boonen aan de kapel een residerende priester. Het volgend jaar zou een dienstwoning gebouwd worden. In de geschriften wordt over meer dan één gebouw gesproken rond de kapel dat bewoond werd door geestelijken. Ook is er sprake van een kluis op de plaats waar tegenwoordig het funerarium staat. Vandaag staat nog één huis overeind dat verbonden is aan de kapel, namelijk waar tot op vandaag de kapelbewaarder woont. Het huisje staat in de volksmond bekend als het 'Heremietenhuisje'. Het is echter niet zeker dat dit de oorspronkelijke kluis is waarvan sprake in 'Geschiedenis van O.L.Vrouw van Stoepe' uit 1911: *"Om beter het Heiligdom te bewaren en te bedienen, werd er rond dien tijd een fraaie woning met schoonen hofgebouwd, die op 1 Mei 1618 met verlof des Bisschops betrokken werd door twee paters Heremyten."*

In zijn boek 'Geschiedenis van Ertvelde' (1971) beschrijft Achiel De Vos dat de hoofd-heremiet pater Guido Chevaillier als pionier in 1618 geen gemakkelijke taak had: in een brief gericht aan deken Ondermaercq vernemen we dat hij bij zijn aankomst de kapel gevonden had *"als ijdel schuere, jae dat de voghels haere vuylicheyt op den autae maeckten"*. Later rustte hij niet voor de kapel gelambriseerd was en voorzien van een torentje met klok.

Robert Slock en Marie Van Heesvelde voor de kluis.
Marie bediende de kapel van 1946 tot 1966.

Litho van Antoine Van Hoecke met rechts de kluis

Wat zijn huis betreft, dit heeft hij nog grotendeels zelf moeten construeren en het kostte hem meer dan 300 pond. Daarom deden 'de heren van het Ambacht' ook hun duit in het zakje: zij schonken 10 pond *"aen Pater Hermijte tot Stoupe tot upmaecken van sijne woeninghe ende cluyse"*. Van nu af zullen zij hem jaarlijks *"in vorme van aelmoesen"* zijn brandhout schenken en een ton dubbel Antwerps bier.

Op 6 oktober 1638 sterft de heremiet en zijn jongere metgezel pater Lieven Uterscaut volgt hem op. Doch twee jaar later stapt de pater op en wordt soldaat in het koninklijk Spaans leger. Zij worden in 1640 opgevolgd door paters Recolletten.

Over de bediening van de kapel in de 18de en 19de eeuw is weinig geweten, tot we bij Achiel De Vos de naam van Marie Martens terugvinden, die voor en tijdens de Wereldoorlog II kosteres was van de kapel. Als bij het uitbreken van de oorlog de pastorij door de Duitsers werd bezet, vluchtte toenmalig pastoor Andries naar Stoepe waar hij zijn intrek nam in het kapelhuis bij Marie. Bij de inval van de Duitsers langs de Kasteelstraat werd het beeld van O.L.Vrouw in allerijl in de kelder van het kapelhuis verstopt. Na de dood van pastoor Andries in januari 1941 brengt ook zijn opvolger, E.H. Van Buynder, de eerste maanden van zijn pastoorschap door in het kapelhuis. Er mocht geen inhuldigungsstoet noch enige andere plechtigheid gehouden worden, tenzij in en rond de kapel op het kapelhof. Als de pastorij weer vrijkomt op 1 augustus 1941, komt Marie Van Heesvelde met haar zoon Robert Slock het huis betrekken. Marie is de nieuwe kosteres van de kapel en Robert zal na haar overlijden in 1968 samen met zijn vrouw Rachel Vermeulen de taak overnemen. Sinds 2013 neemt Bram De Saedeleir de taak van kapelbewaarder op.

Miraculeuze beeldje. Postkaart uit 1977.

De kapel vandaag

Het heiligdom van Stoepe is gelegen op een groot vierkant plein begroeid met eiken- en beukenbomen, in de volksmond 'het Kapelhof' genoemd. Het geeft aan de bedevaartplaats een ingetogen stilte.

Het gebouw zelf heeft een eenvoudig kruisvormig grondplan en wordt bekroond met een dakruiter. Het éénbeukig schip is vier traveeën diep en het driezijdig afgesloten koor wordt geflankeerd door een noord- en zuidsacristie. Tussen het schip en het koor zijn polygonale zijkapellen in de dwarsbeuk gebouwd.

Bij het binnenkomen wordt de aandacht direct gevestigd op het weelderige 17de-eeuwse hoofdaltaar en het miraculeuze beeld van Maria met kindje Jezus. In het linker zijaltaar hangt een schilderij, waarop O.L.Vrouw, Sint-Jozef, Elisabeth en Zacharias met de spelende kinderen, Jezus en Johannes, staan afgebeeld. Boven het rechter zijaltaar is de gekende legende van de stomme dienaar uit Assenede uitgebeeld.

De barokke preekstoel dateert van 1672. Op de kuip staan Maria en de vier evangelisten, elk met hun bijbehorend attribuut, afgebeeld: Johannes met adelaar, Lucas met rund, Mattheus met engel en Marcus met een Leeuw. Op de rugwand prijkt Christus wiens bloed in een kelk vloeit. In de zijwanden van de beuk werden tussen 1967 en 1973 tien brandglasramen aangebracht. Zij werden geschonken door voorname parochianen wiens namen te lezen zijn op de glasramen. Onze-Lieve-Vrouw van Stoepe staat er telkens als centraal thema op. Bij het binnenkomen links zien achter-eenvolgens: Stoepe als genadeoord. Verleden, Heden, Toekomst (1), bezoek van Maria aan haar nicht Elisabeth (2), Maria onder het Kruis (3), Maria tussen de apostelen, eensgezind volhardend in gebed (4). Aan de overzijde O.L.Vrouw van Stoepe, roep mij in het uur van de dood (7); Maria op de bruiloft van Canaän (8), Boodschap van de engel Gabriël aan Maria (9) en enkele van de zovele eretitels van Maria (Litanie van O.L.Vrouw) Gulden Huis, Deur des Hemels (10). De glasramen in de zijkapellen zijn versierd met bloemmotieven (5 en 6).

De ontwerpen zijn van glazenier Harold Van de Perre uit Dendermonde en uitgevoerd door atelier Mestdagh uit Gent. De glasramen vervingen de oude ramen die rond 1860 werden geplaatst en die dus ongeveer een eeuw dienst hebben gedaan.

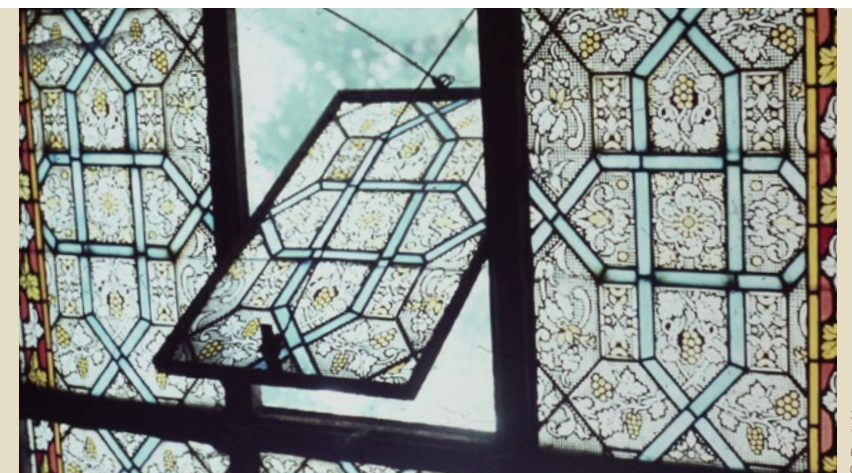

● onze-lieve-vrouw van stoepe ertvelde

Enkele van die oude glasramen werden gerecupereerd, geïnventariseerd en worden bewaard in een houten kist in afwachting van een mogelijke museale opstelling in de kapel.

In 1848 werd het orgel geplaatst in de kapel. Het orgeltje komt uit het oude klooster van de paters Recolletten van Gent (dit stond begraven in één van de pijpen) en moet toen al ruim een eeuw oud geweest zijn. Het is echter samengesteld uit delen waarvan de oudste nog eens honderd jaar ouder moeten zijn. Orgelbouwers herkennen duidelijk de hand van Pierre Charles Van Peteghem die in het begin van de 19de eeuw een register heeft toegevoegd. Het orgel kreeg in 1961, in 1986 en in 2021 grondige restauratiebeurten en hoewel de kleine omvang en het ontbreken van pedalen bezit het orgel voldoende kwaliteiten om de uitvoering van grote orgelwerken zeer geslaagd te doen klinken.

De kapel met kapelhof zijn beschermd als dorpsgezicht. De kapel en het orgel zijn eveneens beschermde monumenten.

Colofon

Uitgegeven door de deputatie van de Provincie Oost-Vlaanderen

Beleidsverantwoordelijke : An Vervliet gedeputeerde
Directie Erfgoed & Erfgoedsites · dienst Erfgoed
Anneke Lippens directeur
Jo Rombouts diensthoofd
Martine Pieteraerens coördinatie

Auteur: Bram De Saedeleir
Fotografie: Archief Stoepekomitee tenzij anders vermeld
Plan: Monumentenwacht Oost-Vlaanderen
Grafische vormgeving: Ann Huyghe · directie Erfgoed & Erfgoedsites
Druk: De Riemaecker Printing, Nukerke

D/2022/1933/4

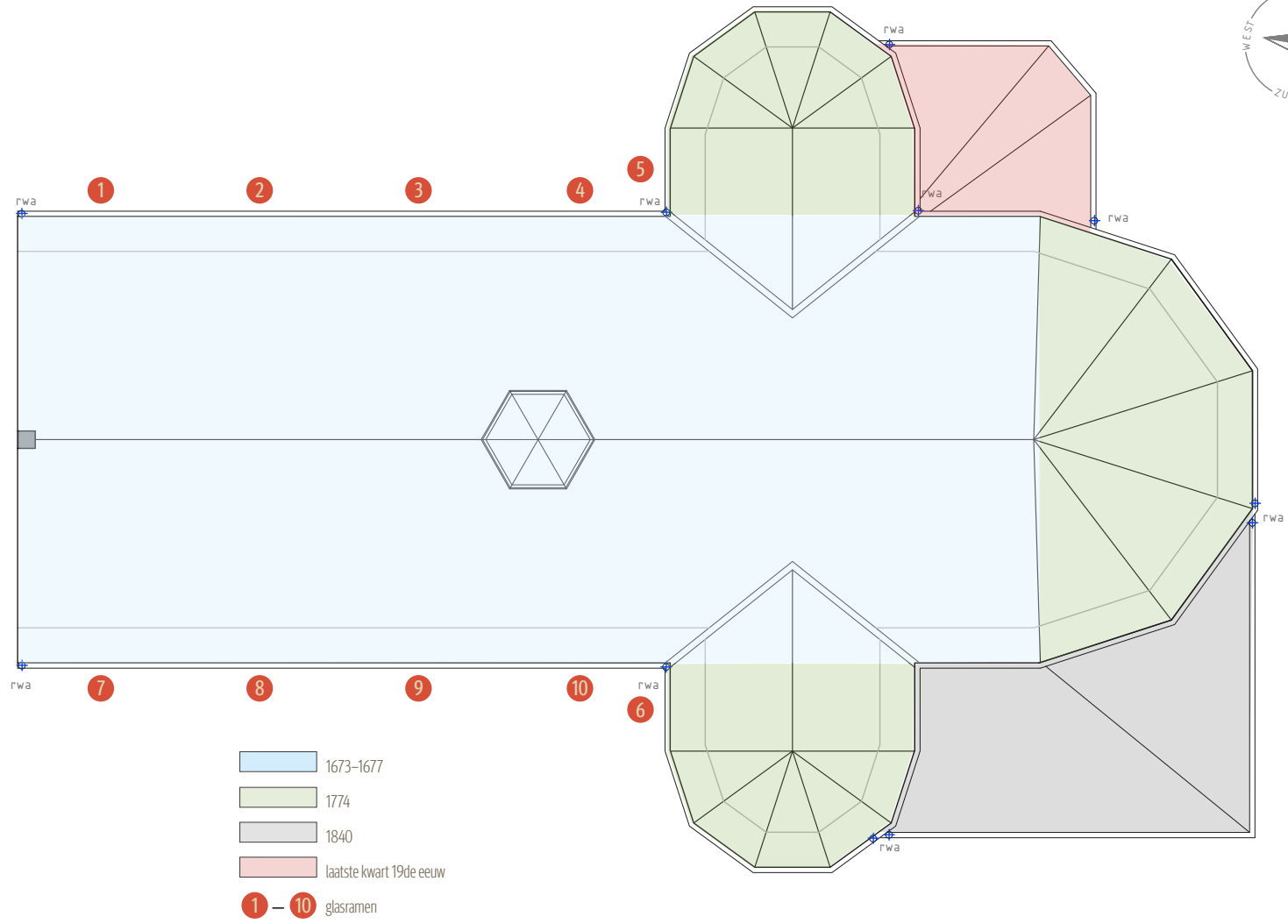

Praktisch

De kapel is dagelijks open van 9 tot 18 uur. Er is steeds mogelijkheid tot het branden van een kaars in het kaarshuisje. De Stoepedagen vinden traditiegetrouw elk jaar plaats van 8 tot 16 september. Gegidste rondleidingen voor groepen: stoepekomitee@gmail.com

Deze Erfgoedspokkel kwam tot stand in samenwerking met het Stoepekomitee. Deze vereniging behartigt het historische aspect van en het culturele luik in en rond de kapel. Meer info op de facebookpagina.

Erfgoedspokkels: Oost-Vlaams erfgoed in de kijker
www.oost-vlaanderen.be/erfgoedspokkels